

UMRIJETI U LJUDSKOM DOSTOJANSTVU*

VALENTIN POZAIĆ

Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb

UDK: 612. 6 : 128

Pretisak

Smrt se naziva jednom sigurnom činjenicom ljudskog života. Dolazi kao posljednji i završni, ako ne i najviši, događaj života. Sam život, da bi bio ispravno vrednovan, treba promatrati ne samo u svjetlu njegova početka, njegova vremenskog tijeka i razvoja, nego i u svjetlu njegova ovozemaljskog svršetka, a to je smrt.

O tom završnom događaju života, umiranju i smrti, ne malo spornom i raspravljanom pitanju, vrijedi razmišljati: o nužnosti njegova zbivanja, o mogućnosti, te pravu i obvezi kako da se taj neizbježivi događaj uskladi s ljudskim dostojanstvom.

Pitanje nije ni za kršćanina bespredmetno. Smrt je za njega ne samo posljednji važan događaj njegova života, nego i dies natalis, rođendan za nebo, radostan događaj. Ona mu pruža mogućnost da iz ovozemnog vremenitog života prijeđe, putem pashalnog otajstva smrti i uskrsnuća Isusa Krista, u zajedništvo vječnoga života svetih s Bogom. U tom svjetlu gledanja na smrt, kršćanin ne može ostati ravnodušan pred pitanjem kakvim će umiranjem završiti život i kako će se za taj tako značajan događaj pripraviti.

*»O smrti,
kako je gorka pomisao na te
čovjeku koji živi sretno
i usred dobara svojih,
čovjeku koji živi spokojno
i u svemu napreduje,
i još ima snage uživati raskoš.*

*O smrti,
odluka je tvoja dobrodošla
čovjeku ubogu i bez snage,
istrošenu starcu,
izmorenu brigama,
nevjeričnu i
na kraju strpljivosti« (Sirah 41,1-2).*

Pitanja o smrti idu usporedo s pitanjima o životu. Smrt se ne može isključiti iz promatranja života. Naprotiv, smatra se njegovim integralnim dijelom: umiranje i sama smrt pripadaju životu. Dosljedno tome, ako postoji pravo na život, mora isto tako postojati i pravo na smrt. Pravo na smrt tvori sastavni dio prava na život.

*Ovaj tekst izvorno je objavljen u knjizi Valentin Pozaić: »Umrijeti u ljudskom dostojanstvu«, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1990.

Pojam smrti i umiranja

Radi boljeg razumijevanja daljeg izlaganja potrebno je upozoriti na značenje dvaju pojmova, smrti i umiranja, koji se često naizmjenice upotrebljavaju, premda se međusobno uvelike razlikuju, dapače isključuju.

Pojam smrti statički je pojam, odnosi se na stanje svršenog čina, čina koji se već zbio. Smrt obilježuje kraj jedne dinamične stvarnosti, tj. života. Nasuprot pojma smrti koji označuje svršen, gotov čin, stoji pojam umiranja, koji označuje dinamično stanje, stanje bioloških zbivanja u tijeku, kratko ili dugo; nepovratno započeto, ali koje još nije stiglo na svoje odredište, na svoj cilj. Dvije su, dakle, bitne oznake umiranja: nepovratno odvijanje u tijeku i vrijeme, tj. bar donekle predvidivi vremenski razmak unutar kojeg će doći do sloma onih tjelesnih organa koji su prijeko potrebni za život.²

Ta dva pojma, smrt i umiranje, kao i stvarnosti koje označuju, međusobno se isključuju. Dok umiranje još uključuje u sebi život, smrt je već označila kraj života. Vrlo je važno da se istakne ta razlika, ne samo za liječničku njegu nego i za liječničku etiku općenito. Pred već obistinjenom smrću, zadatak je medicine bitno promijenjen, jer se pred njom više ne nalazi ljudska osoba, nego samo leš bivše osobe. Prestaje, prema tome, svaka obveza njega. Osim toga, pojedini organi mogu biti uzeti od leša u nakani da se kasnije presade.

Kod samog tijeka umiranja, naprotiv, nalazimo se prd umirućim čovjekom, tj. pred živim čovjekom, makar taj život bio sveden na ono najmanje. Ipak, pred nama je živ čovjek. Dosljedno, ima pravo na poštivanje života i zavređuje odgovarajuću njegu prema svom zdravstvenom stanju, jer »čovjek umire dokle god živi, i živi dokle god umire«.³

U izlaganju čovjekova prava da umre u dostojanstvu, misli se ne na statičan pojam svršenog čina, nego na dinamičan pojam toka umiranja. Radi se, dakle, o pravu na umiranje u dostojanstvu.

Osebnost zahtjeva

U dnevnoj i znanstvenoj literaturi sve se češće susreće rasprava o pravu na smrt. Zahtjev za pravom na smrt, na prvi pogled, izgleda vrlo neobičan. Čemu treba postavljati zahtjev za pravom na smrt kad je smrt prirodna nužnost? Strogo uzevši, ne može se govoriti o pravu na smrt, ako je to neizbježivi i neotklonivi kraj svakog života. Međutim, ono o čem se može i mora govoriti, to je kako se čovjek pripravlja na taj događaj, kao i sam način na koji će čovjek umrijeti. Činjenica smrti kao takva, ne ovisi o nama, ali je u našim rukama mogućnost da se ta nužnost dogodi nešto prije ili nešto kasnije, da se odvije na više ili manje čovjeka dostojan način.

Sve su češći prizori tehničarog umiranja, napose u bolnicama. Obitelj ili rodbina, ako joj se dopusti, promatra voljenu osobu prikopčanu na stroj za disanje, za rad srca, pod maskom za kisik, te pod raznim dovodnim i odvodnim cjevčicama iz svih naravnih i kirurškim zahvatima izvedenih otvora. Posljednje riječi, ako umirući nije već odavna u komi, gube se ili u maski za kisik ili u užurbanom zauzimanju osoblja oko njega. Primjena medicinskih aparata može biti zadivljujuća po svojoj tehničkoj savršenosti, ali

² Usp. U. EIBACH, *Medizin und Menschenwürde*, Wuppertal, 1981, str. 74.

³ J. G. ZIEGLER, *Prinzipielle und konkrete Überlegungen zum Problem der Euthanasie u: Trierer Theologische Zeitschrift* 85 (1976), str. 141.

također jezovita po svojoj bešćutnoj upornosti borbe i odupiranja dolasku smrti sve dok je to tehnički moguće, bez obzira na posljedice za umirućega.

Upravo neugodni i ponižavajući prizori umiranja - kada medicina gleda svoj zadatak ne u brizi za čovjeka, ublažujući mu bol i unapređujući život, nego u borbi protiv same činjenice smrti, tj. kad je čovjeku ukradena, otuđena njegova naravna smrt - najbliži su opravdani povod za prizivanje prava na smrt.

Ionako teško tjelesno stanje bolesnika često je još otežano i »društvenom« smrcu, kad je umirući napušten od okoline. U tom duševnom stanju sukobljuje se s činjenicom da ni za koga nije više koristan ni potreban, a ni poželjan, ali ipak umrijeti ne smije i ne može jer mu je život umjetno podržavan.

Strah pred dubokom, senilnom i pasivnom starošću također je jedan od motiva koji mogu navesti čovjeka da priziva pravo na smrt, pogotovu ako se osjeća, opravdano ili ne, nepoželjan, beskoristan. Svojevrsni primjer zahtijevanja prava na smrt, koji je tokom prošle godine zauzeo mnogo prostora u literaturi, je 26-godišnja Elizabeth Bouvia, iz Kalifornije.⁴ Od rođenja ne može se služiti ni rukama ni nogama, ali je inteligentna, završila je fakultet i udala se. Kad je izgledalo da je život krenuo, zdvojila je i posumnjale u smisao takva života. Budući da sama sebi ne može oduzeti život, zahtijevala je da joj u tome pomogne bolnica gdje se nalazila na liječenju. Odlučila je umrijeti gladovanjem, a liječnici bi joj lijekovima ublažavali bol i osjećaj gladi. Ovi su to odbili, jer bi to bilo sudjelovanje u tuđem samoubojstvu. Slučaj je dospio u javnost i izazvao mnoga suprotna mišljenja kad je Bouvia pokrenula sudski postupak da izbori svoje pravo na smrt. Sudska odluka je bila u prilog liječnika i bolnice.

Zahtjev za pravom na smrt u javnosti počeo se više postavljati nakon prvog svjetskog rata.⁵ Danas ga ističu i žustro brane pobornici eutanazije. Za njih to bi bio prvi korak prema društveno priznatoj i zakonski usvojenoj praksi eutanazije, nasilnom ali blagom i bezbolnom usmrćivanju teških bolesnika, senilnih staraca i umirućih.

Višeznačnost zahtjeva

Izraz pravo na smrt rabi se u suvremenoj raspravi s različitim nijansama, pa i značenjima, što je urodilo nejasnoćom i dvoznačnošću pojma. Upotrebljavati taj izraz bez pobližeg pojašnjenja i određenja, sasvim je neodgovorno, jer može uvesti u zabludu.⁶ Naime, pod tim se izrazom zastupaju i promiču tri različita zahtjeva: jedan je pravo na naravnu smrt, dok su druga dva pravo na slobodno određenu i po vlastitom uvjerenju izabranu smrt.

Pravo na smrt shvaćeno kao pravo na biranu smrt, slobodno zadanu ili naručenu, iz motiva samilosti ili dostojanstva, željeni je cilj pobornika eutanazije.⁷ To se poimanje

⁴ Usp. Paraplegic Continues Fight for Right to Die u: *International Herald Tribune* (Zurich), 4. 01. 1984, str. 1.

⁵ J. G. ZIEGLER, *Römisch-katholische Wertung der Euthanasie*, u: H. D. HIERSCHE (izd.), *Euthanasie. Probleme der Sterbehilfe. Eine interdisziplinäre Stellungnahme*, München, 1975, str. 61.

⁶ »Želimo izraziti naše odlučno nesuglasje s upotrebom izraza 'pravo na smrt' u raspravi o eutanaziji. Opterećen je pogubnom dvosmislenošću« (On Dying Well. An Anglican Contribution to the Debate on Euthanasia, London, 1975, str.8).

⁷ Na teološkom području najizrazitiji pobornik prava na smrt američki je protestantski teolog i pastor J. FLETCHER: »Doći će dan kad će ljudi moći nositi sa sobom zakonski ovjerovljene i izdane iskaznice, koje će objašnjavati da oni ne žele biti podržavani na životu preko granice ljudskosti, te ovlašćivati da se okončaju njihovi biološki procesi bilo kojom prikladnom metodom eutanazije« (ISTI, *Humanhood: Essays in Biomedical Ethics*, Buffalo, 1979, str. 158).

prava na smrt temelji na uvjerenju da određeni životi, zbog svog oskudnog stanja, uvjetovanog bolešću, patnjom i senilnošću, nedostojni da se žive, te čovjek ima pravo »napustiti« takav život.

S etičko-moralnog motrilišta tako shvaćeno pravo - unatoč brojnim zahtjevima i nekim pokušajima opravdanja i na toj razini - ostaje neprihvatljivo.⁸ Ono je neprihvatljivo i s pravnog gledišta: »Kada bismo to pravo prihvatili u punom opsegu, došli bismo do apsurdnih rješenja: nosilac prava mogao bi postavljati zahtjev da se njegovo pravo poštuje, ostvari pa i preko trećih, došli bismo do legalizacije ubojstva iz milosrđa, a to je, za naše današnje poimanje, ne samo zbog mogućnosti zloupotreba, neprihvatljivo.«⁹

Drugo je značenje zahtjeva za pravom na smrt da čovjeku njegova naravna smrt ne smije biti ukradena, niti samovoljnim ubojstvom, niti nerazumnim i besmislenim produljivanjem tijeka umiranja. I umrijeti je jedan od oblika postojanja ljudskog bića, a imati mogućnost umrijeti u svoje pravo vrijeme, »dragocjeno je ljudsko pravo«.¹⁰

Tako poimano pravo na smrt znači pravo na prirodnu, nepomućenu smrt.¹¹ »Nepomućena« smrt je umiranje bez neopravdanih zahvata u njegovo odvijanje, bilo da ga se skрати ili produlji. To pravo, dalje, uključuje također pravo otkloniti i prekinuti one postupke liječenja koji ne pridonose nikakvu boljitku bolesnika, a samo odlažu smrt i produljuju tok umiranja, bez opravdanog razloga i svrhe.

Liječnikova dužnost, naime, nije da se bori protiv naravne smrti i život produljuje pod svaku cijenu. Liječnik mora spriječiti i onemogućiti patološku, prijevremenu smrt, a poštivati naravnu smrt, kad se ona pokaže kao »normalan događaj, koji nastupa u sasvim određenom času, kao pubertet ili menopauza«.¹²

Tu je još jedno, treće, u posljednje vrijeme vrlo zastupano i osporavano značenje prava na smrt.¹³ Pojedinaac bi imao pravo na smrt samo tada kad bi je sam sebi mogao zadati, tj. da ima pravo na samoubojstvo, ne iz motiva samilosti, već ako se nađe u okolnostima gdje bi to bio jedino moguć razumski opravdan i smislen izlaz. Radilo bi se, dakle, o posve iznimnim slučajevima u kojima bi takav čin, tj. samoubojstvo, bio i s etičko-moralnog gledišta prihvatljiv. Opravdanje za takvu odluku i djelo, po sebi inače nedopustivo, bio bi motiv altruizma, da se npr. na taj, u tim uvjetima, jedini mogući način spase mnogi drugi životi.

Pitanje u svojoj srži i nije tako novo. Ono se samo u novim okolnostima i na nov način nastavlja na trajno prisutnu raspravu o tome je li dopušteno učiniti nešto po sebi zlo, da se postigne dobro.

⁸ »Treba ponovno sa svom odlučnošću izjaviti da nitko i ništa ne može nekoga ovlastiti da zada smrt nekom nevinom ljudskom biću, bilo da se radi o zametku ili embrionu, djetetu ili odraslom, starcu, neizlječivom bolesniku ili nekome koji je u agoniji. Nitko ne može tražiti taj ubojnički postupak ni za sebe ni za drugoga koji je povjeren njegovoj brizi, niti na nj pristati, izničito ili uključivo. Nijedna vlast ne može to zakonito nametnuti niti dopustiti. Radi se, naime, o kršenju božanskog zakona, o povredi dostojanstva ljudske osobe, o zločinu protiv života, o atentatu na ljudski rod« (SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, Deklaracija o eutanaziji, prijevod Dr M. Biškup u: Bogoslovska smotra, 50/1980, str. 402).

⁹ Zv. ŠEPAROVIĆ, *Granice rizika. Etičkopravni pristupi medicini*, Zagreb/Čakovec, 1985, str. 151.

¹⁰ J. F. DEDEK, *Contemporary Medical Ethics*, New York, 1975, str. 148.

¹¹ P. SPORKEN, *Umgang mit Sterbenden. Medizinische, pflegerische und ethische Aspekte der Sterbehilfe*, Düsseldorf, 19784, str. 28.

¹² J. WUNDERLI, *Euthanasie oder Über die Würde des Sterbens*, Stuttgart, 1974, str. 124-125.

¹³ Usp. F. BÖCKLE, *Recht auf menschenwürdiges Sterben u: Evangelische Kommentare* 8 (1975), str. 73.

Pravo na smrt, u svjetlu kršćanske vjere, predaje i antropologije znači pravo na naravnu i vlastitu smrt, nepomućenu, ne ukradenu, ne otuđenu, ne samovoljno preuranjenu, iznuđenu niti odgođenu, već pravo na smrt s pouzdanim predanjem u Boga prihvaćenu u času kad dođe njezino vrijeme, koje je određeno u nacrtu spasenja što ga Bog ima sa svakim ljudskim bićem.

Pravo na smrt u dostojanstvu

Pred prizorom umiranja i smrti u bolnicama, koji su sve manje naravni a sve više tehnicirani, gdje čovjek umire bez svijesti o sebi i o onom što se s njime zbiva, sasvim je razumljivo da se svaki čovjek straši, vrijeđa i buni. Takvo se umiranje naziva ružnim, ponižavajućim i protivnim ljudskom dostojanstvu čovjeka.

Na temelju i u ime osnovnog prava na prirodnu, naravnu smrt, čovjek zahtijeva umiranje, dovršenje svoga života u skladu sa svojim ljudskim dostojanstvom.¹⁴

Osporavani zahtjev

Često je postavljanje zahtjeva za pravo na smrt u dostojanstvu samo izgovor, prikrivalo, put i sredstvo da se postigne nešto drugo, što se inače ne može javno, bar ne za sada, isposlovati, a to je takozvana čista, lijepa i brza smrt po izboru ili narudžbi.¹⁵ Kako je već prije rečeno, takvo shvaćanje je neprihvatljivo s etičko-moralnog i s pravnog stanovišta.

Protiv zahtjeva za pravom na smrt u dostojanstvu energično je ustao američki protestantski teolog P. Ramsey.¹⁶ On zastupa radikalno suprotno mišljenje prema kojem dostojanstvo i plemenitost mogu, doduše, biti prisutni u njezi i pratnji umirućeg, ali nikako ne u samom umiranju. Dobra smrt - eu-thanasia, smrt u dostojanstvu, bili bi protuslovni pojmovi. Prema kršćanskom poimanju smrt je neprijatelj koji treba biti pobijeđen, a ne naprosto dio života koji bi trebalo jednostavno prihvatiti. Smrt se pokazuje takvom, neprijateljskom, napose onda kad čovjek umire prerano, prije negoli je dostigao puninu svojih dana. Smrt, uostalom, i prema sv. Augustinu nije dobra ni za koga. Ona je bol i patnja, a umirućeg zasužnjuje pod svoju vlast i moć.

To je, međutim, pristup smrti i umiranju na sasvim drugoj razini. S tog gledišta smrt je uistinu »najnedostojnija«¹⁷ datost u životu čovjeka. Ali kada je riječ o umiranju u dostojanstvu, ne želi se pretvarati zasužnjujuću činjenicu smrti u nešto po sebi uzvišeno i dostojanstveno, u nešto što bi bilo u skladu s izvornim Božjim planom i dubinskim čovjekovim težnjama. Radi se naprosto o tom kako tu zasužnjujuću i neizbježivu činjenicu, koja se obistinjuje kroz tijek umiranja, proživjeti na što je moguće ljudskiji način. Nije u pitanju, dakle, dostojanstvo same činjenice smrti, nego samo to kako se umiranje odvija, kako umirući živi posljednji dio svoga zemaljskog života.

¹⁴ Vrednovanje života s ekonomsko-društvenog, utilitarističkog stanovišta ne dolazi u obzir. Usp.: V. EID, *Muss die Medizin alles tun, was sie kann?* u: V. EID - F. FREY (izd.), *Sterbehilfe oder Wie weit reicht die ärztliche Behandlungspflicht*, Mainz, 1978, str. 122-124.

¹⁵ Usp. R. A. McCORMICK, *to Save or Let Die* u: *Journal of American Medical Association* 229 (1974), str. 172-173.

¹⁶ P. RAMSEY, *The Indignity of Death with Dignity* u: *Hastings Center Studies* 2 (1974), str. 47-62.

¹⁷ W. F. MAESTRI, *The Stewardship of Life* u: *The Linacre Quarterly* 47 (1980), str. 170.

Pozitivno poimanje zahtjeva

Što, dakle, znači umrijeti u dostojanstvu? U biti to znači umrijeti u pravi trenutak, vlastitom naravnom smrću, tako da se poštuju sve sastavnice ljudske osobnosti, ono što tvori ljudsku osobnost, tako da umiranje postane osmišljeno i svjesno proživljeno dovršenje života.¹⁸ Umiranje tada ne znači više morati umrijeti, već smjeti umrijeti, ono nije više zaslužujuće, već oslobađajuće. To je umiranje u miru sa samim sobom, s drugima i s Bogom.

Među najuzvišene sastavnice ljudske osobnosti pripadaju svijest i sloboda, mogućnost samoodređenja. Čovjek je jedino biće koje zna da umire i zna da može utjecati na tijek svoga umiranja. To je njegovo dostojanstvo svijesti i slobode.

Dostojanstvo umiranja pretpostavlja i zahtjeva da se ono odvija, koliko je moguće, pri punoj svijesti i da je umirući svjestan onoga što se s njime zbiva. Drugim riječima, umirući ima pravo da bude obaviješten o stvarnom stanju zdravlja, bolesti i toku umiranja u koji je već ušao. Vijeće Europe preporučuje državama članicama da »svrate pozornost liječnicima na činjenicu da bolesnici imaju pravo, ako to zatraže, da budu istinito obaviješteni o svojoj bolesti i predviđenoj terapiji«. ¹⁹ Razumije se samo po sebi da čovjek vjernik želi svjesno pripremljen učiniti taj sudbonosni korak iz vremenitosti u vječnost. Stoga je razumljiv i prihvatljiv stav liječnika-vjernika: »Po mom mišljenju umrijeti u dostojanstvu ne znači umrijeti u stanju bez svijesti, niti putem slatkog nasilja, već umrijeti u miru, po mogućnosti bez boli. Što se mene tiče, zahtijevam za sebe to dobro, i da se dogodi pri punoj svijesti.«²⁰

Sloboda je, kao najviše čovjekovo dobro, nezaobilazni sastavni i noseći element umiranja u dostojanstvu. Njezin je vidik dvostruk. Sloboda umirućeg prema vani njegove su opravdane želje s obzirom na liječenje, produženo ili skraćeno. Sloboda prema unutra je čovjekov stav pred samom činjenicom smrti. »Prava i konačna sloboda je prihvaćanje smrti«, ²¹ jer ljudski je dostojno umiranje »umiranje u potpuno slobodnom predanju«²²

¹⁸ »To je umiranje u 'Kairos-u', u pravom trenutku. To je, zatim, umiranje koje može postati punosmislena kruna našega života« (J. WUNDERLI, *Euthanasie oder Uber die Würde des Sterbens*, str. 125).

¹⁹ ASSEMBLEE PARLEMENTAIRE DU CONSEIL DE L'EUROPE, *Recommendation 779 (1976) - relative aux droits des malades et des mourants* u: SIPECA, No 1, mars 1977, str. 15, točka 10, I, b. Čini se da i Deklaracija o eutanaziji zastupa isto mišljenje kad, govoreći o smrti, kaže da se »svi ljudi moraju pripremiti na taj događaj« (Usp. Bogoslovska smotra 50/1980/, str. 405). Ako se moraju pripremiti, potrebno je da budu svjesni svoga stanja, što uključuje pravo na obavještenost.

²⁰ G. GIUSTI, *Eutanasia. Diritto di vivere, diritto di morire*, Padova, 1982, str. 12. Dok je u anglosaksonskom svijetu gotovo normalno da se bolesniku ili umirućem kaže istina o njegovu stanju, u Europi, pa i kod nas, to je često osporavano. Presudno, međutim, nije reći ili ne reći istinu, jer će je bolesnik prije ili kasnije sam spoznati, promatrajući promjene u ponašanju svoje okoline, liječnika i drugog osoblja, kao i na temelju propisanih liječenja. Odlučujući je, međutim, način i vrijeme kada i kako će saznati istinu i uko će mu je priopćiti - riječima ili gestama. Neobično je važno da istina bude bolesniku darovana - pažljivo, obazrivo, s ljubavlju, u vrijeme i u mjeri u kojoj on to uistinu zahtijeva, a kadar je smireno čuti - i prihvatiti. Usp. E. ANSOHN, *Die Wahrheit an Krankenbett*, u: *Federazione medica* 36 (1983) 8-10; P. FRESNAU, *La mort des personnes agées* u: *Medicine de l'homme* 72 (1975) 34-39; M. KUBOVIĆ, *Reči ili ne reči istinitu dijagnozu bolesniku s rakom*, u: *Liječnički vjesnik*, 106 (1984) 161-162; Ž. LESIĆ, *Psihičke reakcije na onkološku bolest*, u: *Liječnički vjesnik* 106 (1984), str. 258; cijeli broj *Laennec, Numero special, Hiver 1976-77*, posvećen je temi: *Le malade et la verite*.

²¹ A. REGAN, *Suicide, Euthanasia and Abortion*, Newcastle, 1981, str. 42.

²² A. AUER, *Das Recht des Menschen auf einen »natürlichen« Tod* u: J. SCHWARTLÄNDER (izd.), *Der Mensch und sein Tod*, Göttingen, 1976, str. 85.

Gospodaru života i smrti, u smirenoj savjesti i svijesti da će uskoro biti plaćen i posljednji dug moći grijeha²³ i da se približuje konačna pobjeda Kristova.²⁴

Spontano se nameće pitanje hoćemo li i kako ćemo pogoditi »kairos«, pravi trenutak svoje smrti. Dio nesigurnosti i na tom području uvijek ostaje. Da li se u pojedinom slučaju radi o slobodnom pristajanju na zbiljski pravu smrt, u pravi trenutak, o tom ne možemo imati stopostotna jamstva. Unatoč tom obilježju neizvjesnosti, temeljno načelo slobode u prihvaćanju smrti i umiranja trebalo bi ostati neosporivo, jer »sa smrću zemaljska povijest ljudske slobode stiže na svoj svršetak, a to bi trebao biti svršetak koji je na čast te slobode.«²⁵

Pratnja umirućih

Stav zahvalnosti pred darom života pretvara se u stav poštivanja života, koje se ostvaruje kroz brigu za život i zdravlje samog pojedinca i kroz solidarnost onih koji se za njega brinu. Kada se netko nađe u teškom, neizlječivom stanju bolesti, zahtjev za solidarnošću s njim postaje još hitniji. Solidarnost se ostvaruje kroz pratnju umirućih na njihovu posljednjem dijelu putovanja. Vjerna pratnja umirućih, u ozračju obiteljske topline i ljubavi, zbog nerijetko teških i dugotrajnih potreba i zahtjeva umirućeg, može iziskivati od bližnjih ljubav u herojskom stupnju.²⁶

Pomoć u umiranju

Kada produljivanje života postane nerazumno i neopravdano, pomoć da se živi svoj vlastiti život obraća se u pomoć da se proživi vlastito umiranje na čovjeka dostojan način. Teškog bolesnika i umirućeg čovjeka, zbog njegova tjelesnog i duševnog stanja, koliko je do nas i naših mogućnosti, ne smijemo nikada napustiti. Istinska pomoć i pratnja umirućeg u vidu ostvarenja umiranja u dostojanstvu odvija se na više razina.²⁷

Prva pomoć u umiranju sastoji se od ublaživanja boli, primjenom najboljih raspoloživih sredstava. Bol ne samo da je teret za bolesnika osobno, ona je i zapreka za njegove redovite i normalne odnose s okolinom.

U isto vrijeme savršenoj tehnici treba pridružiti ljudsku, osobnu pažnju. Sama prisutnost, i ona bez riječi, imade neprocjenjivo značenje: »Svaki čovjek osjeća, dok umire, najveću potrebu da se pred licem smrti ne nađe sam - kao da je prisutnost čovjeka (makar i nevjernika) garancija božje prisutnosti.«²⁸ No, biti uz umirućega nije lako umijeće, i

²³ »Jer, plaća je grijeha smrt, a dar je Božji život vječni u Kristu Isusu, Gospodinu našem« (Rim 6,23).

²⁴ »Ali sada: Krist uskrsnu od mrtvih, prvina usnulih! Doista, po čovjeku smrt, po Čovjeku i uskrsnuće od mrtvih! Jer kao što u Adamu svi umiru, tako će i u Kristu svi biti oživljeni (...) Doista, on treba da kraljuje dok ne podloži sve neprijatelje pod noge svoje. Kao posljednji neprijatelj bit će obeskrjepljena smrt« (1 Kor 15, 20-23. 25-26).

²⁵ B. HÄRING, *Free and Faithful in Christ*, Middlegreen, 1981, sv 3, str. 82.

²⁶ Sasvim naročitu i djelotvornu vjeru u ljudsko dostojanstvo svjedoče Misionarke Ljubavi - Sestre Majke Terezije. U njihovoj višestrukoj djelatnosti za najsiromašnije među siromašnima ističe se i briga za umiruće. Sabiru ih po ulicama i smetištima, te donose u svoje domove. Nepravdom pojedinca i društva bili su lišeni svoga dostojanstva. Ljubavlju Sesatara ponovno su uzdignuti na razinu svoga ljudskog dostojanstva. Umiru kao ljubljena ljudska bića, okruženi pažnjom i poštivanjem Misionarki Ljubavi.

²⁷ Slijedimo raspored izlaganja P. SPORKEN, *Sterbekliniken - oder was brauchen Sterbende?* u: P. DINGWERTH - H. TIEFENBACHER (izd.), *Sterbekliniken oder Was brauchen Sterbende?*, Stuttgart, 1980, str. 62-66.

²⁸ P. TOURNIER, *Učimo starjeti*, Zagreb, 1980, str. 239.

treba ga učiti. To znači iskusiti vlastitu potpunu nemoć pred činjenicom smrti. To donekle znači umirati zajedno s umirućim. Molitva i sakramenti dragocjena su pomoć ne samo umirućem nego i onima koji ga na tom putu žele uistinu ljudski i vjermički pratiti.

Osim tjelesnog trpljenja postoji ono još teže, unutarnje i duševno trpljenje. Davanje psihofarmaka može također biti jedan oblik pomoći u umiranju. Treba, međutim, znati da sami lijekovi ne će biti dostatni u rješavanju osnovnog pitanja vrednovanja i smisla života, patnje i smrti. Pratlja umirućeg treba da ide za tim da on otkrije smisao i vrijednost i toga razdoblja života, da uvidi da je vrijedno živjeti ga. »Tko želi pomoći umirućem, bit će to u stanju onda kada i koliko on sam vjeruje u smisao života«. ²⁹ U susretu s čovjekom koji je svoj život proživio neosmišljeno i besciljno, posebna dužnost vjerskog službenika bit će da mu ponudi na prikladan način dar vjere i obraćenja, mogućnost novog gledanja i vrednovanja čitavog života u tom posljednjem i sudbonom trenutku.

I na kraju, pomoć u umiranju može značiti neko kratko produljenje ili skraćenje samog tijeka umiranja. Ako netko prije smrti treba urediti neke važne stvari, pomoć će tada značiti produljenje života, toka umiranja, pa makar i bolnoga. Ako je naprotiv netko ispunio svoj život, i dalji mu umjetno podržavani život i produljivani tok umiranja ne donosi nikakav dobitak, može se odreći novih tehnički mogućih napora uzdržavanja i produljivanja života, odnosno toka umirnjega. Naime, sam biološki život osnovna je i temeljna ali ne i najveća vrednota, i ne mora se održavati pod svaku cijenu.

Pomoć umrijeti - pomoć živjeti

Pravi smisao pomoći kod umiranja, ili pratlja i njega umirućih, sastoji se, kako smo vidjeli, od niza usluga što ih pruža liječničko osoblje, pažljiva prisutnost najbližih kao i prisutnost svećenika, kako bi umirući mogao pojmiti i proživjeti, na što je moguće osobniji način, kao čovjek i vjernik, smisao posljednjeg stadija svoga života. Stoga je pomoć umrijeti, u svojoj srži, pomoć živjeti i doživjeti u ljudskom dostojanstvu svoj život.

Danas postoje i ustanove u kojima se takva pratlja umirućih pokušava i uspijeva ostvarivati. ³⁰ Težište nije stavljeno na tehnički moguću borbu do kraja protiv smrti, nego na ljudsku pažnju i njegu koja uključuje najveće moguće ublaženje boli, te svjesno i slobodno prihvaćanje neizbježive činjenice smrti kao sastavnog dijela ljudskog života. Te se ustanove, za razliku od bolnica, nazivaju »hospiciji«. U tim ustanovama omogućeno je uistinu ljudsko umiranje u ljudskom dostojanstvu. Za vrijeme posjeta jednom od hospicija predsjednik engleskog društva za eutanaziju izjavio je: »Kad bi svi bolesnici tako umirali, mogli bismo raspustiti Društvo«. ³¹

²⁹ F. BÖCKLE, *Theologisch-etische Aspekte des Alterns* u: *Arzt und Christ* 20 (1974), str 84.

³⁰ Usp.: Za rad časnih sestara Dominikanki u SAD.: *A Place to Die Well* u: *Sunday News Magazine* (New York), April 11, 1982, str. 17, 20, 22; u Engleskoj: S. HANCOCK, *A Death in the Family: A Lay View*, u: *British Medical Journal* 1 (1973) 29-30; za nešto slično kod nas: L. DEPOLO, *Ljudvin andeo*, u: *Glas Koncila* (božićni broj) 25 (1982), str. 22.

³¹ Citat uzet iz: U. EIBACH: *Tötung auf Verlangen? Mercy killing?* u: *Der evangelische Erzieher* 26 (1974), str. 255.

Zaključak

Poštivanje prava na život uključuje i zahtijeva poštivanje prava na smrt, a poštivanje ljudskog dostojanstva za života uključuje i zahtijeva poštivanje tog istog dostojanstva za vrijeme umiranja. Čovjek naime, umire dok živi i živi dok umire.

Stoga je neosporivo pravo svakog čovjeka na umiranje u dostojanstvu. To napose vrijedi za čovjeka vjernika i kršćanina. On znade da kao što njegovo osobno dostojanstvo ne može biti svedeno samo na duhovnu sastavnicu njegova života, isto tako ne može biti vrednovano samo po tjelesnom, zdravstvenom stanju. On znade da se njegovo dostojanstvo ne temelji samo na površinskim, izvanjskim kvalitetama njegova bića i da pad tih kvaliteta, makar na kako nisku razinu, ne može onečovječiti njegov život. On znade da istinsko i dubinsko dostojanstvo nije nespojivo s ljudskim tjelesnim i duševnim slabostima i potrebama, što napose dolazi do izražaja u bolesti, patnji i umiranju.

Smireno priznanje i prihvaćanje te stvarnosti, također i u umiranju, »stvarniji je izraz ljudskog dostojanstva nego bilo koje naprezanje da se sačuva prividna neovisnost, ili bilo koji bijeg u smrt samo zato da netko sačuva 'kontrolu nad svojom sudbinom!«.³²

Kršćanin se može, više nego drugi, prizivati na pravo dostojanstva u umiranju. Više nego drugi, kršćanin može umrijeti u ljudskom dostojanstvu. On je kadar svjesno i slobodno prihvatiti i proživjeti svoje umiranje, jer zna da smrt nije korak u nestanak, već pouzdano predanje u ruke Oca, koji »nije Bog mrtvih, nego živih«.³³

TO DIE IN HUMAN DIGNITY

VALENTIN POZAIĆ

Institut of Philosophy and Theology Society of Jesus, Zagreb

Death is the term for one infallible fact of human life. It comes as the last and final if not the most sublime event in life. Life itself, in order to be properly valued, should be looked at not only in the light of its beginning, its temporal course and development, but also in the light of this-worldly ending and that is death

It is worthwhile to contemplate about this final event in life, about dying and death: about the inevitability of its happening, about the possibility, the right and obligation that this inevitable event be in harmony with human dignity.

*This question is not irrelevant to a christian either. Death for him is not only the final event in his life but it is also *dies natalis*, the birthday of heaven, a happy event. It gives him the opportunity to pass from this-worldly life, through the paschal sacrament of death and resurrection of Jesus Christ, to the union with eternal holy life with God. In view of such a contemplation of death, a christian cannot remain indifferent to the question of how will he end his life and how should he prepare himself for this important event.*

³² THE LINACRE CENTRE, *Euthanasia and Clinical Practice: trends, principles and alternatives* (Report of a Working Party), London, 1982, str. 40.

³³ Mk 12, 27.